

QASIMLI VÜSALƏ

AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya

Institutunun əməkdaşı, dissertant

E-mail: v.qasimli@box.az

NAXÇIVANDA İLK ORTA ƏSR ƏKİNÇİLİK MƏDƏNİYYƏTİ

Açar sözlər: Naxçıvan, təsərrüfat, mədəniyyət, əkinçilik, inkişaf.**Ключевые слова:** Нахчыван, хозяйство, культура, земледельчество, развитие.**Key words:** Nakhchivan, economy, culture, farming, development.

Naxçıvan ərazisində əkinçiliyin tarixi insan cəmiyyətinin təsərrüfat fəaliyyətinin erkən mərhələsi ilə eyni zamana təsadüf edir. Regionda əkinçilik tarixinin qədim çağları haqqında arxeoloji tədqiqatlardan alınan bilgilər göstərir ki, insanların mənimsəmə təsərrüfatından istehsal təsərrüfatına keçməsindən sonra durmadan inkişaf edən əkinçilik burada yaşayan əhalinin əsas məşğuliyyət növü olmuşdur. Tədqiq edilən ərazidən aşkar edilən əkinçilik üçün vacib olan əmək alətləri (primitiv bellər, gavahınlar, dəmir oraq və dəryazlar), təsərrüfat küpləri və quyuları, dən daşları, taxıl qalıqları, su arxları və s. Naxçıvanın əkinçilik təsərrüfatının inkişafı haqqında olduqca aydın təsəvvür yaradır. Kültəpə habelə Aşağı və Yuxarı Yayıcı kimi yaşayış məskənlərindən əkinçilikdə istifadə olunan müxtəlif növ əmək alətləri qalıqlarının aşkarlanması, Naxçıvan bölgəsində Neolit və Tunc dövrlərindən başlayaraq əkinçilik mədəniyyətinin inkişafı tapmasını isbatlayan ən tutarlı dəlillərdən hesab edilə bilər. Şərurun Cağazir kəndi ilə Yuxarı Yayıcı kəndləri arasındakı «Gavur dəyirmanı» adlanan ərazidəki iri dən daşlarının mövcudluğu Naxçıvanın erkən orta əsr əkinçilik təsərrüfatı həyatı ilə bağlı olduqca gərəkliliyi müasir günümüzədək gətirib çıxarmışdır.

Naxçıvanın erkən orta əsr kəndtipli yaşayış yerlərinin arxeoloji cəhətdən tədqiqi zamanı, III-VIII əsrlər boyu ərzində əkinçilik təsərrüfatının yerli əhalinin həyat fəaliyyətində ən həlledici rola malik olan təsərrüfat sahələrindən biri olduğu aydınlaşmışdır. Bölgənin su mənbələri baxımından əlverişli, coğrafi baxımdan isə dağlıq və düzən relyefə məxsus ərazilərdə yerləşməsi təbii olaraq bu bölgənin qədim əkinçilik təsərrüfatının özünüməxsus bir şəkildə təşəkkül tapıb inkişaf etməsinə şərait yaratmışdır. Arxeoloji tədqiqatlara və etnoqrafik müşahidələrə, habelə mənbələrdən gələn dəyərli məlumatlara əsaslanaraq erkən orta əsrlər Naxçıvanında təbii-coğrafi şəraitə uyğun daha çox süni suvarma əkinçiliyinin inkişaf etməsini öyrənmiş oluruq. Əsasən düzən relyefin payına düşən əkin sahələri bir qayda olaraq ərazinin bol sulu çaylarından olan Araz, Naxçıvançay, Arpaçay, Əlincə və Axura çaylarının sularından çəkilmiş sünü kanallar və arxlar ilə suvarılırdı.

Naxçıvan bölgəsinin əsasən erkən orta əsr kəndtipli yaşayış yerlərində aparılan arxeoloji, etnoqrafik araşdırmalar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, əkinçilik təsərrüfatında istifadə olunan əmək alətləri dövrə və tələbata uyğun bir şəkildə müxtəlif materiallardan- dəmir, daş, gil, ağac və s. hazırlanaraq əkinçilik təsərrüfatının bu və ya digər sahələrində geniş şəkildə istifadə olunmuş, təsərrüfatın inkişafına təkan vermişdir. Lakin, bunların içərisində ağac əmək alətləri tez çürüdüyündən arxeoloji qazıntılar zamanı onlara az təsadüf olunmuşdur. Təsədüfü deyildir ki, yazılı mənbələrdən gələn «Albaniyada torpağı dəmir kotanla deyil, ağac xışla şumlayırlar» ifadəsi danışılan dövr ərzində əkinçilik təsərrüfatında əmək aləti kimi ağacdən düzəldilmiş alətlərdən də istifadə olunduğunu göstərir. Bir qayda olaraq, dəmirdən hazırlanmış əmək alətləri (xış gavahınları, bel, oraq, dəryaz) əsasən ağır əmək sərfi tələb olunan əkin-biçin işlərində, ağac və daşdan hazırlanmış əmək alətləri (vəl və dən daşları, həvəngdəstə) dənli bitkilərin döyülməsi və üyüdülməsində, gil məmulatından hazırlanmış əmək alətləri (iri, orta və kiçik ölçülü təsərrüfat küpləri) isə istehsal olunmuş hazır məhsulların qorunması və saxlanılmasında istifadə olunmuşdu.

Elmi tədqiqatlar əsasında müəyyən edilmişdir ki, Qafqaz ərazisində və o cümlədən Azərbaycanda yerin şumlanması üçün istifadə olunan əmək alətlərindən olan ibtidai xış əsasən ağacdan olmuş və vəl ilə eyni vaxtda meydana çıxmışdır. İzlənilən materiallar əsasında xış əkinçiliyinin təkmilləşməsinin erkən orta əsrlər Naxçıvanında da müşahidə olunması bu bölgədə də torpağın dəmir gəvahlı xışla şumlanmasını bəlli etmişdir. Püsyən, Yurdçu və Yeycə yaşayış yerlərinin erkən orta əsrlər dövrünə aid mədəni təbəqə qatlarından aşkarlanan müxtəlif sayda dəmir gəvahlın qalıqları dövr etibarlı ilə yanaşı həm də tərkib baxımına görə Mingəçevirin 2 nömrəli yaşayış yerindən aşkarlanmış dəmir gəvahlın qalığı ilə eyniyyət təşkil edir [7].

Erkən orta əsrlər Naxçıvanının əkinçilik təsərrüfatında, dənli bitkilərin biçilməsində əsas etibarlı ilə dəmir əmək alətlərindən olan oraq və dəryazlardan istifadə olunurdu. Təsədüfüdür ki, Albantəpə, Axura Kültəpəsi, Püsyən, Yurdçu, Yeycə kimi kənd tipli yaşayış yerlərində aparılan tədqiqat işləri zamanı mədəni təbəqənin erkən orta əsrlər dövrünə aid qatlarında müxtəlif ölçülü oraq və dəryaz nümunələrinə rast gəlinmişdir. Aşkar olunmuş oraq nümunələri uzun müddət torpağın altında qaldığından, onların bəzilərinin tiyələrinin uzunluğunu tam dəqiqləşdirmək mümkün olmamışdır. Lakin deyə bilərik ki, bu oraq nümunələrinin forma quruluşuna, habelə bəzi ölçü standartlarına görə müasir oraq nümunələrinə yaxınlığı, bundan başqa bu tip oraqlara Azərbaycanın digər erkən orta əsr yaşayış yerlərindən - Bərdə, Mingəçevir, Nyüdü, Örenqala, Şamaxı və Gəncəbasar zonalarında da rast gəlinməsi oraqlar haqqında tam fikir söyləmək üçün real imkanlar yaradır [3,6,7].

Biçin prosesində biçinin tez və itkisiz başa çatdırılması üçün işlədilən və öz əhəmiyyəti nöqtəyi-nəzərdən diqqəti cəlb edən əmək alətlərindən biri də dəstəkləri uzun ağacdan hazırlanmış dəmir dəryazlar olmuşdur. Albantəpə, Püsyən, Zoğala, Yurdçu və Yeycə yaşayış yerlərindən aşkarlanmış 3 ədəd dəryaz qalığı Mingəçevir, Örenqala və Gəncəbasar zonasından aşkarlanmış dəryaz nümunələri ilə eyniyyət təşkil edib tiyələrinin uzunluğu 45-64 sm arasında dəyişir. Öz quruluşu etibarlı ilə böyük sahələrdə ot və ya taxıl çalınını təmin edə bilən dəmir dəryazların orta hissədə enləri isə 4-5.2 sm arasında dəyişir [3,6,7].

Azərbaycan ərazisində taxıl və taxıl kimi digər dənli bitkilərin döyülməsi üçün istifadə olunan əmək alətlərindən olan vəlin istehsalı ağac xışla bir zamana təsadüf etmişdir. Naxçıvanın Püsyən kəndtipli yaşayış yerindən aşkarlanmış qoşa formalı vəl qalıqlarının tədqiqi zamanı aydın olmuşdur ki, onların ağacı möhkəm ağac cinsindən olub, alt hissəsindəki oyulmuş oyuqlarına çaxmaq daşı parçaları bərkidilmişdi. Burun hissəsi üçbucaq şəkilli olan vəlin ağacının bəzi hissələrinin çürümüş olması onun ümumi uzunluğu ilə bağlı fikir yürütməyə imkan verməsə də, ancaq, eninin 48 sm, qalınlığının isə 7 sm olduğu aydınlaşmışdır.

Ərazidə aparılan arxeoloji tədqiqat işləri zamanı aşkarlanmış iri və xırda ölçülü ağ, boz qara rəngli bərk və məsaməli daşlardan hazırlanmış dəyirman daşları da Naxçıvan bölgəsinin erkən orta əsrlər dövrü əkinçiliyi ilə bağlı dəyərli məlumatlar verir. Tədqiqat işləri zamanı demək olar ki, bütün növ kəndtipli yaşayış yerlərində dən daşı qırıqlarına və nümunələrinə çoxlu sayda rast gəlinməsi əslində bölgə əkinçiliyinin ən yüksək səviyyədə olan inkişafından xəbər verməkdədir. Dən daşları forma quruluşlarına görə dairəvi və oval şəkilli olub diametrləri 40-90 sm arasında dəyişir. Əsasən əhəngli tufdan hazırlanan bu daşlar alt və üst daşlar olmaqla iki hissəyə ayrılırlar ki, bunlardan da ox keçirmək üçün ortasında deşik olan alt daşın üst səthi düz və ya ətrafa doğru bir qədər genişdir. İri dən daşlarının fırladılması həddən artıq ağır olduğundan bəzi etnoqrafik araşdırmalara əsaslanaraq bu tip proseslərin yalnız qoşqu heyvanlarının köməkliliyi ilə həyata keçirildiyini söyləyə bilərik.

Naxçıvan bölgəsinin erkən orta əsr əkinçiliyini öyrənən zaman sürtəkəclərin (kirkirələrin) də dən daşları qədər əhəmiyyətli və gərəkli olması faktı məlum olmuşdur. Elmi ədəbiyyatlarda bu daşları əl dəyirmanları kimi xatırlayan alimlər onun meydana gəlməsini əhalinin təsərrüfat həyatında və məişətində irəliyə doğru böyük bir addım kimi qiymətləndirmişdilər. XIX əsrin sonlarına kimi öz varlığını qoruyub saxlaya bilən bu daşlar asan daşına bildiyindən, nəinki əkinçiliklə məşğul olan insanların, hətta sənətkarların və yarımköçəri həyat tərzini sürən maldarların belə daim köməyinə çatmışdır. Məsələyə məhz bu yöndən yanaşan görkəmli etnoqraf alim T.Ə.Bünyadov kirkirələrlə bağlı yazır: «...Azərbaycanda, eləcə də bütün Qafqazda min illər keçsə də əl dəyirmanlarının quruluşu və istifadəsindən və Mingəçevirdən əldə edilmiş kirkirələrin təs-

virini son zamanlara qədər Azərbaycanda işlədilən əl dəyirmanlarına da aid etmək olar. Ona görə də etnoqrafik müşahidələr zamanı təsadüf edilən müasir əl dəyirmanlarının təsvirini verməyə heç bir ehtiyac qalmır...» [1].

Mingəçevirin 2 və 3 №-li yaşayış yerlərindən, Bərdə şəhər yerindən, habelə Xınıslı və Yaloy-lutəpə qazıntıları zamanı aşkar olunmuş kirkirələrlə eyniyyət təşkil edən erkən orta əsr Naxçıvan kirkirələri də dairəvi və yuvarlaq olmaqla iki qismə bölünürlər. Aşkarlanmış kirkirələrin üst daşlarının hər birinin mərkəzi hissəsində açılmış ox yerinə bitişik dən tökməkdən ötrü qıf şəkilli oy-uqları, alt daşlarının üzərində isə dən üyüdülmə zaman onun ununun sərbəst şəkildə ayrılması üçün müxtəlif istiqamətlərə doğru dərin cızma xətt formalı kanalları mövcuddur. Üst daşlar alt daşlara nisbətən sadə olub kənarlarına yaxın yerdə dəstək keçirmək üçün deşikləri vardır. Bu daşların əkəriyyətinin dəstək yerləşən hissələri digər hissələrinə nisbətən qalın olur ki, bu da böyük ehtimalla daşın daha güclü təsirə məruz qalan hissəsinin məhz bura olduğu hesablanaraq qalın düzəldilmişdir. Bu kirkirələrin alt daşları eyni quruluşda olub, bir-birlərindən yalnız ölçülərinə və ağırlıqlarına görə fərqlənirlər. Dən daşlarında olduğu kimi əl dəyirmanlarında da ox keçirmək üçün ortasında deşik olan alt daşın üst səthi ətrafa doğru bir qədər genişdir. Dəyişkən diametrlərə malik bu kirkirələrin qalınlığı 3-3.5 sm-dən 8-8.3 sm-ə qədər dəyişir ki, bu da bilavasitə onların işlənməsi müddəti ilə əlaqəli olmuşdur [7].

Erkən orta əsr yaşayış yerlərinin öyrənilməsi ilə bağlı aparılan tədqiqat işləri zamanı dən daşları və kirkirələrlə yanaşı əkinçiliklə əlaqədar çoxlu sayda həvəng daşı qalıqları və nümunələri də aşkarlanmışdır. Aşkarlanmış həvənglər bərk, məsaməli tufdan olub müxtəlif ölçülü və quruluşu malikdirlər. Bölgədə aparılan tədqiqatlar zamanı ən iri həvəngdəstələrə Yuxarı Yayıcı kəndinin yaxınlığındakı Gavurdəyirmanı deyilən yerdə rast gəlinmişdir ki, bunların da ən böyüyünün hündürlüyü 78.4 sm, ağzının diametri 45 sm, orta qalınlığı isə 38 sm-ə çatır. Bundan başqa Albantəpə, Püsyən və Külüs kəndtipli yaşayış yerlərində aparılan tədqiqatlar zamanı kiçik həcmli həvəngdəstələrə də rast gəlinmişdir ki, bunların da hündürlükləri 8-12 sm, ağızlarının diametrləri 19-28 sm, orta qalınlıqları isə 3-9 sm arasında dəyişir. Bəzi həvəng daşlarının ağzının kənarı geniş olub sanki daşın içərisində oyulmuş bir oyuğu xatırladır. Həvəngdəstələrin bu növü ilə bağlı aparılan müzakirələrin sonu olaraq gəlinmiş nəticələrə görə onların iri və əhatəli tuf daşlarının içərisində oyularaq düzəldilməsi, dən və ya digər paxlalı bitkilərin döyülərkən həvəngdəstələrin öz müvazinətlərini saxlaması məqsədini daşması ilə əlaqədar olduğu müəyyən edilmişdir. Həvəngdaşlarının hər birinin oyuğunun ağızdan oturacağı doğru ketdikcə daralmasının müşahidəsi isə çox güman döyülən bitkinin zərbə anında daha yaxşı əzilməsinə xidmət göstərməsi üçün hesablanmışdır.

Bölgənin danışılan dövr üçün əkinçiliyi ilə əlaqədar kəndtipli yaşayış yerlərindən aşkarlanan maddi-mədəniyyət qalıqları içərisində müxtəlif ərzaq məhsullarının qorunması və saxlanılmasını təmin edən tapıntıların da incələnməsi olduqca maraqlıdır. Yaşayış yerlərinin erkən orta əsr mədəni təbəqələrindən və ya qatlarından aşkarlanan iri küp nümunələri və qırıqları məskənlərdə taxıl, un və bu kimi məhsulların saxlanması üçün əsas avadanlıqlardan hesab edilirdi. Lakin bunlarla yanaşı aparılan arxeoloji və etnoqrafik tədqiqatlar nəticəsində, tədarük edilmiş məhsulların saxlanması üçün bölgənin təsərrüfat həyatında təkə iri küplərdən deyil, eyni zamanda yaşayış binalarının özündə və yaxınlıklarında olan təsərrüfat quyularından, habelə heyvan dərisindən düzəldilmiş çuval, torba və bu kimi qablardan da istifadə olunduğu aydınlaşmışdır. Maraqlıdır ki, mənbələrə əsaslanaraq yazılmış bir sıra tarixi ədəbiyyatlarda rast gəlinən bəzi bilgilərdə Naxçıvanda dənli bitkilər əkilib-becərilərək toplanıldıqdan sonra onları böyük və dərin quyularda saxlanılırdığı göstərilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, ərazidən aşkarlanmış təsərrüfat quyuları erkən orta əsr yaşayış yerlərindən olan Bərdə, Öronqala, Mingəçevir habelə Gəncəbasar zonasından aşkarlanan təsərrüfat quyuları ilə oxşarlıq təşkil edib yalnız tikinti texnologiyalarında müəyyən fərqlilikləri ilə seçilir. Belə ki, Naxçıvanın dağlıq bölgəsi üçün xarakterik kəndtipli yaşayış yerlərindən aşkarlanmış təsərrüfat quyularının demək olar böyük bir qisminin divarları qaya daşları ilə hörülmüşdür ki, Mərkəzi Arran bölgəsində aşkarlanan quyularda bu cür tikinti materiallarını bilavasitə qırmızı kərpic və ya badlar əvəzləyir. Bundan başqa Albantəpə, Püsyən, Yeycə kimi düzən rayonlarında xam torpaq qatında qazılmış təsərrüfat quyularına da rast gəlinmişdir ki, bunların da oxşar

nümunələrinə Mingəçevirin 2 nömrəli yaşayış yerinin 81 №-li qazıntı sahəsində rast gəlinmişdir. Xam torpaq qatında qazılmış təsərrüfat quyularının ağızları dirəvi olub bəzilərinin divarları çox ustalıqla hamar şirələnərək düzəldilmişdir. Quyuların dərinlikləri təqribi olaraq 1.2-3 m arasında, ağızlarının diametrləri isə 3-3.5 m arasında dəyişir [3,6,7].

Aparılmış arxeoloji qazıntılardan bəlli olmuşdur ki, erkən orta əsrlərin digər bölgələrində olduğu kimi Naxçıvan bölgəsinin əkinçilik ənənələrində də əhali, özünün çörəyə olan tələbatını ödəmək məqsədilə dənli bitkilərin əkilib-becərilməsinə daha çox üstünlük vermişdir. Arxeoloji tədqiqatlar nəticəsində ərazidən yumuşaq buğda, arpa, darı, vələmir, çəltik kimi dənli bitki nümunələrinin aşkarlanması bizlərə bu bölgədə hələ ta qədim dövürlərdən bu yana bu tip bitkilərin əkilib-becərilməsinə diqqət ayrılması haqqında dəyərli məlumatlar çatdırmışdır. Kültəpə yaşayış məskənindən əldə edilən bərk, eləcə də yumuşaq növ arpa və buğda qalıqları hələ uzaq keçmişdə bu ərazidə dənli bitkilərin becərildiyi haqqında məlumat verir. Aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı Şərurun Albantəpə, Axura Kültəpəsi, Qoşatəpə, Püsyən; Kəngərli rayonun Yurdçu, Şahbuzun Külüs, Qızıltapılan, Culfanın II Bayəhməd, Kolasu, Zoğala, Yeycə kimi kəndtipli yaşayış yerlərinin erkən orta əsrlərə aid mədəni təbəqə və ya qatlarından aşkarlanan taxıl qalıqları, kirkirələr, iri və xırda ölçülü dən daşları (dəyirman daşları), habelə xeyli sayda müxtəlif dövrlərə aid əl və su dəyirmanlarının izləri, ümumilikdə Naxçıvan bölgəsinin əkinçilik təsərrüfatında dənli bitkilər arasında başlıca yerin taxıl (buğda) əkinlərinə verildiyini göstərir. Aparılan tədqiqatlar zamanı taxıl və taxıl məhsullarının qalıqlarına bir qayda olaraq yaşayış yerinə məxsus təsərrüfat quyularında və mədəni təbəqədən aşkarlanmış küp və küp tipli qabların içərisində rast gəlinir.

Qafqaz Albaniyasının qədim əyalətlərindən biri olan Naxçıvan bölgəsində yerli əhali taxıl əkinçiliyi ilə yanaşı onun müxtəlif sahələri olan pambıqçılıq, çəltikçilik, bostançılıq və tərəvəzçiliklə də məşğul olaraq bu sahələrin də davamlı inkişafında maraqlı olmuşdular.

Arxeoloji tədqiqatlar, etnoqrafik müşahidələr və bəzi mənbələrdən gələn məlumatlardan aydın olur ki, becərilən texniki bitkilərdən olan pambıq əkini Naxçıvan ərazisinin əkinçiliyi üçün də xarakterik olaraq, cəmiyyətin təsərrüfat həyatında özünəməxsus rol oynamışdır. Orta əsr səl-naməçilərinin verdikləri məlumatlara görə Naxçıvanda əhali dünyanın ən yaxşı və ən faydalı üzümü ilə yanaşı pambıq və dənli bitkilərin becərilməsi ilə məşğul olurdular. Təsadüf deyildir ki, bəzi tarixçi alimlər mənbələrdən gələn bəzi dəyərli məlumatlara əsaslanaraq Naxçıvandan Yaxın Şərqi ölkələrinə ixrac olunan duz, mis, taxıl və meyvə qurusu kimi məhsullarla yanaşı xam pambıq kimi məhsulun da ixracından söhbət açır. Hüdud əl-aləm əsərində pambıq istehsalı və ixracı ilə bağlı yazılır: «...Azərbaycan əyalətində pambıq becərilir və bu ixrac olunan mallar içərisində mühüm yerlərdən birini tutur».

Tarixi etnoqrafik tədqiqatlara və habelə arxeoloji tədqiqatlara əsaslanaraq söyləyə bilərik ki, bol sulu çaylara və münasib iqlim şəraitinə malik Naxçıvan ərazisində haqqında söhbət açdığımız dövr əkinçiliyinin inkişaf etmiş sahələrindən biri də məhz çəltikçilik olmuşdur. Mənbələrdə bölgənin çəltik əkinləri ilə bağlı tutarlı məlumatlar olmasa da etnoqrafik tədqiqatlara əsaslanaraq burada çəltik əkinçiliyinin tarixən səpmə və şitil qoyma üsulları tətbiq olunmaqla iki istiqamətdə aparıldığı müəyyən edilmişdir. Olduqca ağır zəhmət tələb edən çəltik əkinləri və onun becərilməsi demək olar ki, topuğa qədər olan suyun içərisində aparılırdı. Naxçıvan bölgəsinin əsasən Şərur ərazisi üçün xarakterik olan çəltik əkinlərinin arxeoloji izlərinə daha çox Arpaçay yaxınlığında yerləşən Albantəpə və Axura Kültəpəsi kimi kəndtipli yaşayış yerlərinin müvafiq mədəni təbəqə qatlarında rast gəlinmişdir.

Aparılan arxeoloji tədqiqatlar və etnoqrafik müşahidələr göstərir ki, qədim əkinçilik mədəniyyətinə malik Qafqaz Albaniyasının bir parçası olan Naxçıvan, hər zaman olduğu kimi erkən orta əsrlər dövründə də özünün bostan (qarpız və yemiş) və dirrik məhsulları (soğan, istiot, xiyar) ilə məşhur olmuşdur. Təsadüf deyildir ki, XIX əsr ərzində Naxçıvanın Əylis və Şahtaxtı kəndlərində yetişdirilmiş qarpız və yemiş nümunələri bütün Azərbaycan məmləkətində məşhur idi.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Bünyadov T.Ə. Azərbaycanca əkinçiliyin inkişaf tarixinə dair. Bakı. Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı, 1964, 152 s.
2. Cavadov Q. Azərbaycanca əkinçilik mədəniyyəti. Ənənələr və müasirlik. Bakı Azərbaycan SSR. Bilik nəşriyyatı, 1986, 39 s.
3. Məmmədov A.M. Gəncəbasar IV-XIII əsrlərdə. Tarixi arxeoloji tədqiqat. Bakı, Elm, 1993, 204 s.
4. Əliyev V.H. Qədim Naxçıvan. Bakı. Elm, 1979, 74 s.
5. H.Həvilov. Azərbaycan Etnoqrafiyası. Bakı 1991, səh. 55.
6. Əhmədov Q.M. Örənqala. Qısa tarixi-arxeoloji очерк. Bakı. Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı, 1962, 112 s.
7. Vahidov R.M. Mingəçevir III-VIII əsrlərdə. Bakı. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəşriyyatı. 1961, 180 s.

ВУСАЛА ГАСИМЛЫ
E-mail: v.qasimli@box.az

РАННЕСРЕДНЕВЕКОВАЯ ЗЕМЛЕДЕЛЬЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА В НАХЧЫВАНЕ

В этой статье рассказывается о земледельческой культуре, являющейся одной из важных отраслей хозяйства, которая существовала в раннем средневековье в Нахчыванском регионе. Наличие в Нахчыванском регионе плотных водных семей, умеренного климата, плодородных почв, одним словом всех важных факторов развитию земледелия способствовала для быстрого развития земледелия в регионе и являлось одним из важнейших факторов.

VUSALA GASIMLY
E-mail: v.qasimli@box.az

EARLY MIDDLE AGES FARMING CULTURE IN NAKHCHIVAN

In this article is spoken about one of the important fields of economy- farming culture in early Middle Ages in Nakhchivan region. Tight river nets, mild climate, fertile soil, in short, all important factors had stimulated speedy development of farming in Nakhchivan region.

Rəyçilər: t.e.n. Ə.Ə.Əliyev, t.e.d. Q.S. İsmayılzadə
AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, İlk Orta əsrlər arxeologiyası şöbəsinin 18 iyun 2010-cu il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür. (protokol №8)